

LÉTÜNK

TÁRSADALOM, TUDOMÁNY, KULTÚRA

MÚLTREPREZENTÁCIÓ ÉS TÖRTÉNELEM
ERZSÉBET – A SZOCIÁLIS ÉRZÉKENYSÉG SZENTJE

KÉPEK ÉS MOTÍVUMOK
A SZENT ERZSÉBET-LEGENDÁBAN
SZENT ERZSÉBET-ÁBRÁZOLÁSOK
A DÉLVIDÉKEN

AZ EMBERI MÉLTÓSÁG VÉDELME
AZ ÓKORI RÓMÁBAN

NYÉKI VÖRÖS MÁTYÁS DIALOGUSÁNAK
ÉRTELMEZÉSE

ÖTVENÉVES A FORUM KÖNYVKIADÓ

4

2007

LÉTÜNK

TÁRSADALOM, TUDOMÁNY, KULTÚRA

XXXVII. évfolyam, 2007. 4. szám

FORUM KÖNYVKIADÓ, ÚJVIDÉK

KIADJA A FORUM KÖNYVKIADÓ

Fő- és felelős szerkesztő:

Bence Erika

A szerkesztőbizottság tagjai:

Fábr Miklós

Fehér Kálmán

Kartag-Ódri Ágnes

Ózer Ágnes

Papp Árpád

Kéziratgondozó:

Takács Ilona

Kecskés Mária

Tördelőszerkesztő:

Buzás Mihály

Angol fordítás:

McConnell-Duff Márta

Szerb fordítás:

Andrić Edit

ETO-besorolás:

Csáky S. Piroska

nka
Nemzeti Kulturális Alap

E számunk támogatói: a Tartományi Oktatási és Művelődési Titkárság,
a Nemzeti Kulturális Alap és a Szülőföld Alap

TARTALOM

	<i>Elmélet – történet – kísérlet</i>	
Toldi Éva:	Múltreprezentáció és történelem.	7
	<i>Emlékezet: Árpád-házi Szent Erzsébet (1207–1231)</i>	
Hegedűs Antal:	Erzsébet – a szociális érzékenység szentje . . .	22
Rajslí Ilona:	Képek és motívumok a Szent Erzsébet-legendában.	27
Hegedűs Kovácsévics Katalin:	Szent Erzsébet, Tübingiai Erzsébet kultusza Németországban (1207–2007)	41
Hózsá Éva:	A kötelék-közvetítés legendája	54
Csáky S. Piroska:	Szent Erzsébet-ábrázolások a Délvidéken. . .	58
Bence Erika:	A történelmi nevelődési és művészregény (apoteózis) a XIX. századi magyar irodalomban.	
	<i>Műhely</i>	
Juliane Brandt:	Ünnep és emlékezet.	92
Szűcs Magdolna:	Az emberi méltóság védelme az ókori Rómában	110
Takács Izabella:	Nyéki Vörös Mátyás <i>Dialogus</i> ának értelmezése	128
Mák Ferenc:	Kalapís Zoltán és a szellemi honvédelem (III.)	144
	<i>Szemle</i>	
Bálint István:	Két magyarországi tanácskozás tanulságai. .	162
	<i>Dokumentum</i>	
	Ötvenéves a Forum Könyvkiadó.	168
	Szerkesztőségi közlemény.	192

SADRŽAJ

	<i>Teorija – istorija – ogledi</i>	
Eva Toldi:	Reprezentacija prošlosti i istorija	7
	<i>Sećanje: Sveta Jelisaveta iz dinastije Arpad (1207–1231)</i>	
Antal Hegediš:	Jelisaveta – svetica socijalnog senzibiliteta. . .	22
Ilona Rajšli:	Slike i motivi u legendi o Svetoj Jelisaveti . . .	27
Katalin Hegediš Kovačević:	Sveta Jelisaveta, kult Jelisavete Tirinške u Nemačkoj	41
Eva Hoža:	Legenda projektovanja povezanosti	54
Piroška Čaki Š.:	Predstavljanje Svete Jelisavete u Vojvodini . . .	58
Erika Bence:	Istorijsko vaspitni i umetnički roman u mađarskoj književnosti XIX veka	78
	<i>Radionica</i>	
Juliane Brandt:	Praznik i sećanje	92
Magdolna Sič:	Obrana ljudskog dostojanstva u starom Rimu.	110
Izabela Takač:	Tumačenje „Dijaloga“ Matije Vereš iz Njeka .	128
Ferenc Mak:	Zoltan Kalapiš i duhovna odbarana naroda (III).	144
	<i>Prikazi</i>	
Ištvan Balint:	Povodom dva savetovanja u Mađarskoj	162
	<i>Dokument</i>	
	50 godina Izdavačkog preduzeća „Forum“ . . .	168
	Saopštenja redakcije	192

CONTENTS

	<i>Theory – History – Experiment</i>	
Toldi, Éva:	Representations of the Past and History	7
	<i>Remembrance: Saint Elizabeth of the Árpád dynasty (1207 – 1231)</i>	
Hegedűs, Antal:	Elisabeth – the Saint of Social Sensitivity	22
Rajslí, Ilona:	Imagery and Motifs in the Legend of Saint Elisabeth	27
Hegedűs Kovácsévcics, Katalin:	The Cult of Saint Elisabeth or Elisabeth of Thuringia in Germany	41
Hózsza, Éva:	The Legend of Bond-Conveyance	54
Csáky S., Piroška:	Portrayals of Saint Elisabeth in Vojvodina	58
Bence, Erika:	The Historical Apprenticeship and Kunstler-roman (Apotheosis) in the 19 th Century Hungarian Literature	78
	<i>Workshop</i>	
Brandt, Juliane:	Festival and Remembrance	92
Szücs, Magdolna:	Protection of Human Dignity in Ancient Rome	110
Takács, Izabella:	Interpretation of <i>Dialogus</i> by Mátyás Nyéki Vörös	128
Mák, Ferenc:	Zoltán Kalapis and Spiritual Home-defence (III)	144
	<i>Review</i>	
Bálint, István:	Lessons drawn from two conferences in Hungary	162
	<i>Document</i>	
	Fifty Years of the Forum Publishing House	168
	Editorial Announcement	192

ETO: 821.511.141–4 „20”

Toldi Éva

MÚLTREPREZENTÁCIÓ ÉS TÖRTÉNELEM

Representations of the Past and History

*Adalékok a kortárs magyar próza lehetséges történetelméleti előzményeinek kérdésköréhez**

A szerző hosszabb értekezésében arra a kérdésre keresi a választ, hogy a kortárs magyar történelmi regény hogyan értelmezi át a regény műfaját, hogyan hat az alakulására. Azt vizsgálja, milyen történelemszemléleti koncepciót kínálnak föl, milyen historiográfiai metafikció mentén jönnek létre, hogyan viszonyulnak a történethez, az irodalmi hagyományhoz, és milyen prózapoétikai eljárásokat alkalmaznak. Párhuzamot feltételez a posztmodern történetírás és a posztmodern történelmi regény folyamatai között. Az értekezésnek ebben a részletében olyan történetelméleti koncepciókat mutat be, melyek implicit vagy explicit módon befolyásolták a történelmi regény alakulástörténetét.

Kulcsszavak: történelmi regény, történetelmélet, irodalomelmélet, narratológia, strukturális történetelemzés, történelmi tapasztalat.

„A történelmi regény kétségkívül nagyon kényes műfajváltozat” – állapítja meg Szegedy-Maszák Mihály.¹ Habár észrevétele egy tizenkilencedik századi alkotásra, Kemény Zsigmond *A rajongók* című regényére vonatkozott, azt tapasztalhatjuk, hogy a kijelentés mit sem veszített érvényéből a huszadik század végi művekre vonatkozathatóan sem.

Sőt a történelmi regény a huszadik század végére nemhogy oszlatná a műfaji homályt, hanem ellenkezőleg: problematizálja, végképp egyértelművé teszi, hogy nem lehet szigorú műfaji keretek közé szorítani, hiszen jelentősen módosult a „múltnak” és a „történelem” fogalmának a tudati és kulturális helye is, ebből következően reprezentációjának, a történelmi regénynek sem alakultak ki konszenzusos, egyértelmű műfaji jegyei a regényelméletekben. A huszadik század végi kortárs magyar történelmi regénynek is elsősorban alakváltozatai írhatók le, alakváltozataiban ismerhető fel.

Eredetileg irodalmárok, elsősorban az irodalomelmélet különböző irányzatainak képviselői és történetfilozófusok hívták fel a figyelmet arra az 1960-as évek végén és az 1970-es évek elején, hogy a történészek beszédmódja, narra-

* Részlet egy hosszabb tanulmányból.

tívája meglehetősen problematikus, hiszen a történeti interpretációk nem vetnek számot a történetírás nyelvi mivoltából adódó jellegekkel. Tulajdonképpen annak a kérdéskörnek a felelevenítéséről, a sok vitát kavarázó felvetéséről volt szó, amely a történetírást kezdeteitől fogva érdekelte és élénken foglalkoztatta: vajon a történetírás tudomány vagy művészet.

Ennek a történetészek számára meglehetősen provokatív kérdésnek a megítélésében jelentett paradigmaticus fordulatot az eszmetörténészként induló amerikai Hayden White 1973-as *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe* című műve, amely nagymértékben hozzájárult a történettudomány ún. „nyelvi fordulatának” (*linguistic turn*) megindításához.

A vita, amelynek tárgyáról a történetészek egy része még ma sem hajlandó tudomást venni, máig is tart, és azt eredményezte, hogy a történettudományon belül egy új kutatási irány erősödött meg, a történetelmélet (*theory of history*), ezenkívül pedig számos ismeretelméleti és tudománypragmatikai kérdést hozott felszínre, amelyeket mindenekelőtt a narratológiai kutatások hasznosíthattak, a történetírás és az irodalomelmélet témakörében egyaránt. Ezek közül is a legjelentősebbnek tekinthető a történeti elbeszélés (narratívum) működését és szerepét vizsgáló. A narrativitás kutatását diszciplínák közti metszéspontba helyező szemlélet a történelem *poétikai-retorikai* aspektusait hangsúlyozza, s bár a történetészek és az irodalom teoretikusainak kiindulópontja gyakran eltérő egymástól, abban mindenképpen egyetértenek, hogy a narratológiai vizsgáldást releváns megközelítésmódnak tartják.

A kortárs történelmi regényekről szólva a narratívum vizsgálata kétszeresen is indokolt, ugyanis amellet, hogy az irodalomelmélettől kapta indító impulzusait, a történeti narráció kérdését is középpontba állította, másrészt pedig a történetfilozófusok, történetelmélet-írók szempontjai elsősorban irodalmiak, irodalomelméletiek voltak, amikor ezt a kérdést taglalták.

Hayden White műve, a *Metahistory* méltán vált a téma legnagyobb hatású alkotásává. Nagy vitákat váltott ki, amelyek meghaladták a történetészek és a történetfilozófusok hagyományos összeférhetetlenségének kereteit is. Kisantal Tamás és Szeberényi Gábor mutat rá Hayden White műveinek hivatkozási mutatóit vizsgálva, hogy 1973 és 1993 között – elsősorban az angolszász folyóiratokban megjelent cikkek alapján – arra a meglepő eredményre lehet jutni, hogy a mű recepciója jó néhány évet késett. Míg 1974-ben csupán egy, sőt az 1978-ig terjedő időszakban is mindössze tizenhét reagálás fogalmazódott meg White nézeteire, addig az 1980-as évek végére ez a szám már évi száz fölé ugrott. Ezt a „fáziskésést” talán azzal is lehet magyarázni, hogy a történettudományban hosszú ideig a narratológia kérdéskörében elsősorban elméleti jellegű munkák születtek, a történetelmélettel foglalkozókat a gyakorló történetészek előszeretettel tartották szakmán kívülieknek, s az egész elméletről – mint a történeti gyakorlattól messze álló absztrakt problémáról – igyekeztek nem venni tudó-

mást, ami nem csoda, hiszen a narratív szövegelmélet a történelmi gyakorlat minden fázisát megkérdőjelezi, s nem rejti véka alá kételyeit. A másik különös fejlemény az volt, hogy míg eleinte főleg a történészek reagáltak Hayden White írásaira – elsősorban a *Metahistory*-ra, ami a mai napig a szerző legtöbbet hivatkozott műve –, addig az idő előrehaladtával egyre inkább az irodalmárok vették át e szerepet.

Az sem véletlen – állítja az imént idézett két szerző –, hogy az igazi áttörés White recepciójában azután következett be, hogy az 1980-as évek elején az irodalomtudomány hatására megkezdődött a történettudományban az ún. „nyelvi fordulat” (*linguistic turn*), melynek alapjául az a tény szolgál, hogy – mivel forrásokat és történelmi interpretációkat olvasnak, és történelmet írnak – a történészek is végső soron szövegekkel dolgoznak. „Ez arra hívta fel a figyelmet, hogy a nyelvileg megkonstruált szövegekkel »hivatalból« foglalkozó nyelv- és irodalomtudománynak igenis van mondanivalója a történettudomány számára, melyben erős a hajlam arra, hogy semleges közvetítő közegnek tekintve figyelmen kívül hagyja a nyelvnek a történetírói tevékenységben játszott szerepét. Ezzel párhuzamosan a posztmodern interdiszciplinaritása és kételkedése a tudományos megismerés lehetőségeit illetően, valamint a történetírás részéről a »történelem elbeszélhetőségének« megkérdőjelezése (...) olyan szellemi közeget teremtett, amely mintegy »felfedezte magának« Hayden White történeti tropológia-elméletét, és az addigi viszonylag szűk (el)ismertség után hirtelen a történetírás posztmodern paradigmaváltásának alapszerzőjeként kezdték emlegetni.”²

Hayden White a történeti diskurzus formalista elemzésére tett kísérletet. Szempontja strukturális – sőt, ahogy gyakran állítja: strukturalista –, melynek segítségével bizonyította, hogy a történeti diskurzus legalább annyira poétikai, mint kognitív tevékenység eredménye. Elmélete számos történészt sértett – és a mai napig sért –, mivel tagadja a tények és a képzelet, a valós és a képzelet események, a történelem és a költészet közötti különbséget, „megsértve ezzel mindazokat az elveket, melyeket már Arisztotelész *Poétika* című munkájában megfogalmazott, s amelyeket a 19. században Ranke is megerősített annak érdekében, hogy biztosítsa a történeti kutatás számára a »tudomány« (*Wissenschaft*) rangját”.³

A történelem terhe címmel megjelent magyar nyelvű kötet előszavában Hayden White összefoglalja az őt ért támadások jellegét, és megválaszolja őket, ugyanakkor – immár néhány évtized távlatából – sokkal egyértelműbben fogalmazza meg nézeteit. Ugyanis csak néhány kritikus bírálta konkrétan tropológiaelméletét, a legtöbbben általában a megközelítésmód elméleti állásfoglalásával szálltak vitába.

Ezek közül is szempontunkból nagyobb jelentőségűek azok a kijelentések, melyek szerint „a történészek éppoly szabadok szövegeik készítésénél, mint a

költők vagy más szépírók⁷⁴. Valamint: „A történetírás legalább annyira a fikcionális, mint a faktuális diskurzusok közé tartozik.”⁷⁵ Az a tropológiaelmélet pedig, melynek segítségével a történészek által alkalmazott különböző figurációs stílusokat elemezte a késő reneszánsztól a modernitásig, a 20. századi diskurzusokban újraéledt, átalakult, és több-kevesebb sikerrel alkalmazták ismét.⁶

„Általános vélemény szerint az elbeszélő történetírásban a történésznek – minthogy szövegét narratív módban jeleníti meg –, annak érdekében, hogy a »tényeket« az »elbeszélés« elemévé alakítsa, olyan reprezentációs technikákat kell alkalmaznia, melyek a fikcionális írásmódot jellemzik – írja. – Például: egy bizonyos történeti személyt (mondjuk Napóleont) lehet fiziológiai, sőt pszichológiai tárgyként kezelni, ám ettől meglehetősen különbözik az, ha Napoleon – vagy bárki más – egy történet szereplője. Ahhoz, hogy Napoleon mint személy egy történet szereplőjévé váljon, Napóleont mint személyt »alakká« kell változtatni, vagyis elbeszélésfunkcióval kell felruházni; technikai értelemben cselekvőből olyan személlyé válik, akivel eljátszatják a szerepét.

Mindez nem azt jelenti, hogy a valós események narratív megjelenítése inkább fikcionáló, mint azok nem narratív megjelenítései – példaként a társadalomtudományok »esettanulmányai« említhetőek. »Valós« esemény, személy, folyamat, kapcsolat vagy bármi egyéb nem alakítható egy diskurzus »funkciójává« fikcionálás nélkül, s a fikcionáláson én a »valós« dolog »figurálását« értem.⁷⁷

A történelem terhének előszavában Hayden White így összegzi a *Metahistory* gondolatmenetét és indítékait: „Azon a területen, melyhez hozzájárulni igyekeztem – a történeti tudat, kutatás és írás története –, a megszokott megközelítés az volt, hogy a vizsgálódásnak kizárólag a történeti szöveg »tartalmára« kell koncentrálnia, s ezen a következőket értették:

- a) magára az eseményre, melyet a történész a vizsgálat tárgyául választott,
- b) azokra a tényekre, amelyeket a történész kutatásai során feltárt,
- c) azokra az – elsősorban magyarázó jellegű, hermeneutikus – érvekre, melyeket a történész azért adott elő, hogy megmutassa, mi történt, hol és mikor.

Magát a történeti szöveget, mely megjelenítette a szóban forgó eseményt, illetve a történész gondolatait erről az eseményről, egyszerűen csak – stílusos, elegáns – médiumnak tekintették, s noha fontos volt, végig úgy gondolták, hogy önmagában nem tesz hozzá semmit a »tartalomhoz« vagy az elbeszélés egészének igazságtartalmához. Más szavakkal, a hagyományos forma–tartalom ellentétpárt alkalmazva, a történész diskurzusának formáját értéksemlegesnek gondolták, ami egyáltalán nem járul hozzá a munka szemantikai tartalmához.

Én más utat választottam. Úgy gondoltam, hogy a 19. századi történetírás történetének vizsgálata során először a témával kapcsolatos elsődleges forrásokat kell tanulmányozni. Ezek pedig azok a történészek és történetfilozófusok által létrehozott szövegek voltak, melyek a történeti gondolkodás 19. századi klasz-

szikusainak számítottak. Minthogy számomra – hiszen ez volt a forma, melyen keresztül a kánon megmutatkozott – a történetírás elsősorban írott diskurzus volt, úgy véltem, hogy szükségem van az írott diskurzus egy olyan elméletére, mely lehetőséget ad számomra problematizálni azt a történetírói vélekedést, mely szerint a történetírás nem mond el mást, mint az igazat, csakis a szintiszta igazat.

A történeti kutatás során megszülető igazság fogalma azonban meglehetősen problematikusnak tűnt. A 19. században a történészek – annak érdekében, hogy munkájukat objektívnek, tudományosnak vagy legalábbis realizistikusnak mutassák – a történeti szövegeket a »regénynek«, a »románccal«, általánosságban a szépirodalommal szemben határozták meg. Ugyanakkor a történetírás megtartotta a történetformát (a francia *recit* értelmében), a történeti események megjelenítésére alkalmas diszkurzív módként, illetve olyan technikaként, mely előbb leírja az eseményt, majd utána közli azt, hogy mi s miért történt, s az elbeszélő módot alkalmazta (fabuláció). Ez azt jelentette, hogy a történészek továbbra is a mítoszokkal, a fikcióval és általánosságban a szépirodalommal közös megjelenítési módot alkalmaztak.⁷⁸

Hayden White gondolatmenete szerint események sorából „történeti sorozat” a narrativizálás révén keletkezhet. Minden történelmi esemény tehát a nyelvben és a nyelv segítségével jön létre. Az eseményekről szóló történet (*recit*) és az értelmezés viszonyában a történet a magyarázandó (*explicandum*), az értelmezés pedig a magyarázat (*explicans*). A narrativizálás tehát az a tevékenység, melynek során események sorozata sajátosan történeti jelenséggé válik, a korábban összefüggés nélkülinek tűnő, esetleges események sorozata értelmes, azonosítható történet (*recit*) alakul. A történeti események sorozatát csakis akkor lehet történetileg értelmezni vagy magyarázni, ha megvan benne a történet (*recit*) „koherenciája”. Ám egy-egy történetnek nincs koherenciája csak úgy, általában. A koherenciát az események sorozatában a cselekményformák biztosítják.

A tropológiaelmélet jelentőségét Hayden White abban látja, hogy „a tropológia annak módját kínálja, hogy letapogathatóvá és utólag feltérképezhetővé váljanak a szószerintiségből a figuratív nyelvhez vezető út azon »kanyarai«, melyek a valóságos vagy képzeletbeli események cselekményesítését befolyásolják”. Ezzel magyarázható az a kapcsolat, amely a nyelv és a különböző jelentésadásra használt kódok (cselekményesítés, magyarázat, ideologizálás) között jön létre. Így válik világossá, hogyan lehetséges, hogy a történészek élesen szemben álló, néha kifejezetten ellentétes, ám egyaránt hihető beszámolókat készítenek ugyanarról a jelenségről, anélkül hogy eltorzítanák a tényeket, vagy visszaélnének a forráskezelés szabályaival. „*Mik is a tények valójában* – ez az a probléma, amelyet a történész, miként a művész, annak a metaforának a kiválasztásával próbált megoldani, amelynek segítségével világát, múltját, jelenét és jövőjét rendezte el.”⁷⁹

Művészet és tudomány hasonlósága mellett érvel. Szerinte a történészek mai nemzedéke előtt álló legnehezebb megoldandó feladat az, hogy felismerjék a történettudomány is történelmileg meghatározott, mert csak így tűnhet el a történetírásnak az az igénye, hogy önállóságot élvezzen a tudományágak között. A történész feladata, hogy elősegítse a történetírás betagozódását egy magasabb rendű szellemi vizsgálódásformába, amely a művészet és a tudomány hasonlóságának, nem pedig különbözőségének tudatán alapul, éppen ezért nem kell sem művészetnek, sem tudománynak tartani. „A történész *terhe* az, hogy a történelmi kutatások méltóságát olyan alapon állítsa helyre, amely összhangba hozza azokat a tágabb értelmiségi közösség céljaival és szándékaival, azaz oly módon alakítsa át a történelmi kutatásokat, hogy általuk a történész pozitív módon vegyen részt a jelennek a *történelem terhe* alól történő felszabadításában.”¹⁰

Irodalom és történelem viszonyrendszerét Hayden White szerint egységben kell látni, sokkal inkább, mint ezt korábban akár a történészek, akár az irodalomelmélet képviselői tették: „Nem azt állítom, hogy az irodalomelmélet szakemberei *soha* nem foglalkoztak a történelmi narratívák szerkezetével. De a történelmi narratívákat általában nem szívesen tekintik annak, amiként azok a legnyilvánvalóbb formájukban megjelennek: nyelvi fikcióknak, melyek tartalma legalább annyira *kitalált*, mint amennyire *talált*, és amelyek formája közelebb áll irodalmi, mint természettudományos megfelelőikhez.”¹¹

A történelmi narratívának közvetítő szerepe van, megmutatja azokat a cselekményszerkezeteket is, amelyek segítségével az eseményeket jelentéssel ruházza fel a történetíró. Az irodalomelmélet szakembereit viszont úgyszintén megrója, mondván, hogy „egy nagy múltú és kiváló kritikai hagyományon belül, amely a regény »valóságos« és »képzelt« elemeinek meghatározására törekedett, a történelemírás a reprezentáció »reális« pólusának egyfajta archetípusa lett. (...) Az irodalomtudósok gyakran feltételezik azt is, mikor egy irodalmi mű »kontextusáró« beszélnek, hogy ez a kontextus – a »történelmi milió« – konkrét és jól megközelíthető, ellentétben magával a művel, amely sohasem rendelkezik ezekkel a tulajdonságokkal. Mintha könnyebb lenne megérteni egy letűnt világ ezernyi történelmi dokumentumból összeálló valóságát, mint a kritikus előtt fekvő egyetlen irodalmi mű mélyére hatolni. De a feltételezett konkrétság és megközelíthetőség, melyeket az irodalomtudósok szövegeik kontextusának, a történelmi miliónek tulajdonítanak, maguk is az e kontextust tanulmányozó történészek fikciós képességének a termékei. A történelmi dokumentumok valójában ugyanolyan homályosak, mint azok a szövegek, amelyeket irodalomkritikusok elemeznek. És a dokumentumokban megjelenő világ sem könnyebben hozzáférhető. Egyik sem inkább »adott«, mint a másik.”¹²

Hayden White történelemelmélete azon az elgondoláson alapul, hogy meg kell változtatnunk felfogásunkat mind történelemről, mind az irodalomról, mind a valóságról, mind a fikcióról. Tropológiaelméletét az a felismerés ser-

kentette, miszerint a történelem mint tudomány meglehetősen rossz állapotban van, mert szem elől tévesztette eredetét, amely nem másban, mint az irodalmi képzeletben rejlik. Azért, hogy a tudományosság és az objektivitás érzetét keltse, kiiktatta az irodalmi imaginációt, amely megújulásának legnagyobb forrása. Azzal, ha történelem és irodalmi alapja között helyreáll a szoros viszony, a történetírás elkerüli, hogy ideológiák csapdájába essen. Irodalom és történelem ilyen módon elképzelt viszonylatrendszerre pedig kellő elméleti alapot jelent a diszciplína számára ahhoz, hogy anélkül feleljen meg az iránta támasztott követelményeknek, hogy a tudományosság jellegét mindenáron fenntartaná és erőltetné.

A fentiek ismeretében érthető a történészek ellenállása és az irodalomelmélet-írók rokonszenve Hayden White nézetei iránt. Az éles hangú történetelméleti vita a 90-es évek közepére Magyarországot is elérte, és ennek kapcsán Hayden White neve is egyre ismertebbé vált, a posztmodern diskurzus részeként. „Ugyanakkor White nézeteinek hazai, meglehetősen korlátozott mértékű recepciójáról – legalábbis ami a történettudományt illeti – csak az utóbbi néhány év óta beszélhetünk.”¹³

Ilyen időbeli távlatból már sokkal inkább felismerhető a tropológiaelmélet helytállósága, de hiányossága is. „Tagadhatatlan, hogy White történelemelméletének egyik legcentrálisabb eleme a történeti narratíva mibenlétének, illetve a történetírásban betöltött szerepének vizsgálata. A modern irodalomelméletek – elsősorban a formalizmus, a strukturalizmus, illetve az őket felhasználó későbbi, a narratológiára építő teóriák – bebizonyították, hogy az elbeszélés nem csupán a prózai alkotások interpretációjának fontos eleme, hanem az emberi világ- és önmegismerés szükségszerű tartozéka. »A narratíva természetéről beszélni annyit jelent – írja White egy 1987-es tanulmányában –, mint vizsgálódásunk tárgyává tenni a kultúra egészét, sőt, mondhatnánk, az egész emberiség természetét.« Történeteinket – legyenek azok a leghétköznapibb életsituációk utólagos reflexiói vagy akár közel- vagy régmúltunk történelme – szükségképpen narratív formában, egy lehetőség szerint egységes, koherens elbeszéléssé alakítva értelmezzük. Hogy e képességünk mennyiben tekinthető *a priori* kategóriának, vagy inkább történeti és kulturális produktumnak, megoszlanak a vélemények. Az mindenesetre egyértelmű, hogy az európai ember szükségképpen és óhatatlanul elbeszéléseket sző és elbeszélések közt él.”¹⁴

A bírálat egyrészt annak szól, hogy White úgy veszi át Northrop Frye fogalmait, hogy a terminusoknak a frye-i irodalomelméletben elfoglalt helyére nem reflektál. Northrop Frye *A kritika anatómiája* című 1957-ben megjelent művében átfogó, az egész irodalmat mint rendszert magában foglaló rendszert hozott létre, az irodalomnak mint teljes univerzumnak a felépítését alkotja meg. Könyvének első részében, amely a *Történeti kritika: a módok elmélete* címet viseli, Arisztotelész *Poétikájának* második fejezetét veszi alapul. A fikcionális művek

bonyodalmának alapját a főhős cselekvésében, illetve ennek tetteirejében látja. Osztályozási kiindulópontja a tetterő lesz, amelyet a hétköznapi emberéhez viszonyít, s ennek alapján az lehet nagyobb, kisebb vagy nagyjából ugyanolyan, mint az átlagemberé. „Ennek alapján öt fikciós módot különít el: a mítosz, a románc, a magas mimézis (tragédia), az alacsony mimézis (komédia) és az ironia módozatát. A mítosz esetében a hős minőségileg, a románcnál fokozatilag emelkedik a többi ember és környezete fölé. A magas mimetikus módban a hős fokozatilag embertársai felett áll, de környezete felett nem, az alsó mimetikus módban mind társaival, mind pedig környezetével egyenrangú, míg az ironikus mód esetében mindegyiküknél alacsonyabb helyzetet képvisel.”¹⁵

Másrészt a történészek továbbra sem mondanak le a történelemnek mint tudománynak a felfogásáról. Pedig a Hayden White-nál megtalálható metaforicitásnak nincs eleve degradáló jellege. Tropológiaelmélete ma is megosztja a történészszakmát. A történészek kritikája továbbra is arra irányul, hogy a történeti szöveg metaforikusságának hangsúlyozása inkább a fikcionális szépirodalomhoz, mint az egzakt tudományossághoz viszi közelebb a történetírást. Nemcsak ellenzői vannak viszont, hanem követői is. Magyarországon Gyáni Gábor, Kisantal Tamás és Szeberényi Gábor tesznek a legtöbbet azért, hogy ez a szemléletmód nagyobb nyilvánosságot kapjon. A viták persze tovább folynak, azonban mára már egyértelmű, vajon Hayden White nézetei csak hasznára válhatnak a kultúra egészéről való gondolkodásnak.

A történeti narratíva kutatását a történetelmélet egészen egyszerűen a posztmodernnel azonosítja. E szemlélet szerint a pozitívizmus a modernizmus, a pozitívizmus megkérdőjelezése pedig a posztmodernizmus szinonimája. A posztmodern elmélet történettudományi tézisei legátfogóbb áttekintésének Deák Ágnes tanulmánya tekinthető¹⁶. Közülük témánk szempontjából a legfontosabb a gondolkodás Hayden White-i irányvonalán haladó, Hollandiában élő Frank R. Ankersmit elmélete. A történeti narratíva egyik legjelentősebb teoretikusa is hagyományos történetírás kritikáját tekinti kiindulópontnak. Határozottan bírálja azt az általa modernistának nevezett álláspontot, amely a pozitívizmussal nyert létjogosultságot a történetírásban, miszerint „a történelem a múlt pontos tükörképe (Ranke), a történetírás pedig tudomány, amely rekonstruálni tudja ezt a képet. Magva e tézisnek az a racionális hit, hogy az Ész képessé tesz bennünket arra, hogy megoldjuk a valóság titkait”¹⁷. Ezt a tudományos racionalitást kérdőjelezi meg a posztmodern elmélet, amely a történetírást visszaviszi a történettudomány „feltalálása” előtti állapotba, amikor még a történettudomány nem számított önálló tudománynak, s ennek alapján vizsgálja a történetírás feladatát és értelmét.¹⁸

Ankersmit messzebbre megy Hayden White-nál is, amikor azt mondja, a lényeg éppen abban rejlik, ami közvetlenül nem nyilatkozik meg. Elméletében a ki nem mondott nagy szerepet kap. „»A múlt lényege nem a múlt lényegében

rejtőzik«, hanem a forgácsokban, az elszólásokban, azokban a ritka pillanatokban, amikor a múlt spontán módon megnyilatkozik. Ezért fordul a történetírás figyelme a makrotörténeti struktúrák helyett a mikrotörténeti szituációk, az életkörülmények felé.¹⁹ Szerinte a modernista történettudományt a lényegkeresés jellemezte, a posztmodern célja nem az integráció, a szintézis, a totalitás, hanem a történeti forgácsok vizsgálata. Elszigetelt pontok vannak: szövegek, események, eszmék. Ezeknek ugyan van bizonyos társadalmi kontextusuk, de ezek mélyén nem található átfogó struktúra, melynek ezek az elemek pusztán kifejeződései lennének. Ankersmit a kétféle történetírói beállítottságot egy metaforával érzékelteti. Ha a történelem egy fa, a modernista történész figyelmét a fa törzsére irányítja, még akkor is, ha történetesen a leveleket vizsgálja, és a törzsre vonatkozóan akar következtetéseket levonni. „A posztmodern történész figyelme ezzel szemben kizárólag a levelekre irányul, a levelek azonban viszonylag csak lazán kapcsolódnak ehhez a fához, ha jön az őszi szél, szétfújja őket. Nem az a lényeges többé, hogy mi volt a helyük a fán, hanem az a rendszer, amit most mi alkotunk belőlük, s ahogy ezt a rendszert a most létező civilizáció többi formájához illeszteni tudjuk. Ezért a történeti kontextus elveszítette tradicionális jelentőségét és funkcióját, minden kortárs jelenséggé vált. Ez azonban – állítja Ankersmit – nem jelenti a szubjektivitás új formáját, s hogy a jelen sémáit akarnánk ráerőltetni a múltra. A történeti interpretáció ugyanis javaslat csupán, »egy javaslat pedig nem lehet sem igaz, sem hamis«.²⁰ Ankersmit szerint a történelem többé már nem annak rekonstruálása, hogy mi történt velünk, hanem állandó játék annak emlékével. Sokkal előbbre visz, ha gondolkodunk a történelemről, mint ha tanulmányozzuk. Éppen ezért többé már nem történeti interpretációról, hanem inkább történeti reprezentációról beszélhetünk.

Ankersmit másik alapvető fontosságú munkája szintén a történeti narratíva továbbgondolásának terméke. A „groningeni Hayden White”, avagy az Észak történetírója, ahogyan gyakran nevezik, vette elsőként komolyan fontolóra a posztmodernizmusnak a történetírásra gyakorolt hatását,²¹ *A történelmi tapasztalat* címmel kiadott egyetemi székfoglaló beszédében azt fejti ki, hogy szerinte a narrativizmus nem csupán indifferens mindennel, ami a poszteriori megismerés, hanem kifejezetten ellenséges vele, így a történelmi tapasztalattal is, ugyanis képviselői szerint az elbeszélés a tapasztalat halála, és fordítva.

De mit is takar a történelmi tapasztalat fogalma? „A XVIII. század végén utaltak a történészek, régiségbúvárok először arra, hogy »történelmi tapasztalat«-ban volt részük: a múlt maradványait szemlélve vagy egy történelmi hely szellemével érintkezésbe kerülve váratlanul feltárult előttük, »milyen is volt a múlt valójában«. Többnyire kivételes eseményként, szinte kegyelmi pillanatként emlékeztek arra, ami velük történt; úgy érezték, amit átéltek, nem érzéki csalódás csupán, hanem olyan megbízható és valóságos, mint az érzéki tapasztalat.

A holland hagyományban ezzel az élménnyel szorosan összekapcsolódott a »történeti megérezékülés« (historische sensatie) fogalma, amelyet a nagy történész, Johan Huizinga használt először. Huizinga meghatározó élménye volt a tizenkilencedik század végi holland szenzitívizmus. Az irányzat fő ideológusa, Lodewijk van Deysse azt a kivételes pillanatot nevezte »sensatie«-nak, amikor olyan bizonyossággal érzékeljük saját lelkünk eleven valóságát, ahogyan máskülönbén csak a külvilág tárgyait szoktuk. Ebben az eksztatikus pillanatban Van Deysse szerint a még ép ésszel megtapasztalható (és kivételes művészi érzékenységgel talán még érzékelhető) dolgok végső határáig hatol az ember. Mint Huizingáról írt monográfiájában Wessel Krul rámutatott, a »történeti megérezékülés« huizingai elképzelése egyszerű analógián alapult: egy múltbéli dologgal való elemi erejű találkozás a történelem megértésének sejtelmével jár, ugyanúgy, ahogy a köznapi létezés egy látszólag jelentéktelen mozzanata is egész váratlanul saját létezésünk megértésének sejtelmével tölthet el bennünket.”²²

A történelmi tapasztalat tudományos igényű feldolgozására vállalkozott Jo Tollebeek és Tom Verschaffel Belgiumban élő történész is. Megállapításuk szerint maga az élmény igencsak esetleges, törékeny és szubjektív, ezért a róla szóló beszámolók is igencsak töredékesek és líraiak. Arra az álláspontra jutnak egy irodalmi mű elemzése során, hogy a történelmi tapasztalatnak nincs köze eredetéhez, amely meghatározott eseményhez, tárgyhoz vagy személyhez vezet vissza. Viszont a tévedés vagy a megtévesztés lehetősége semmissé teszi az élményt. J. Barnes *Flaubert papagája* c. regényét elemezték. A regény főhőse Flaubert fiktív életrajzírója, aki ellátogatva egy múzeumba, Flaubert papagáját látja meg, később azonban más múzeumokban is ugyanezt mondják neki, s Flaubert papagáját mutogatják. Amikor először meglátta a papagáját, történelmi tapasztalatban, erős élményben volt része, amelyet teljesen lerombolt a későbbiekben az a tudat, hogy esetleg ő láthatta a hamis papagáját. Tollebeek és Verschaffel szerint a történelmi tapasztalat létrejöttéhez szükséges a történelmi érdeklődés, annak a tudata, hogy az adott tárgy vagy esemény jelentőséggel bír a múltban, valamint az alany ráhangolódása is.

Frank Ankersmit *A történelmi tapasztalat* című tanulmányában sokkal drámainak festi le a múlttal való érintkezés mozzanatát.²³ A vizsgált fogalomra több példát is említ – Goethe élményét 1774-ből, miközben a kölni Dómba lépett vagy Herderét Riga mellett 1765-ben, a napforduló ünnepén –, de a legérdekesebb egy festmény hatáselemzése. Francesco Guardi *Árkád lámpással* című képéből vezeti le, hogy a kompozícióba rejtett optikai torzításokkal és tartalmi kontrasztokkal keltett „autentikus térélmény” és a kép szokatlansága, „valószínűtlen valószerűsége” az idődimenzió kiiktatódását eredményezi, vagyis az egyidejűség képzetét kelti, amely a történelmi tapasztalat elengedhetetlen tartozéka. Mindezek következtében a festmény történelmi tapasztalatot közvetít, mégpedig az unalom történelmi tapasztalatát, amely a XVIII. századot jellemezte.

Mivel festmény szemlélése idézte elő példájában a történeti tapasztalatot, Ankersmit „tapogatózó látás”-ról beszél. Ilyenkor a szem letapogatja a tárgyat, a nézés úgyszólván tapintássá válik. Ezt Ankersmit még „közellátásnak” is nevezi, szemben az integráló és történeti érzékként felfogott látással. Az utóbbi teszi lehetővé például, hogy egy festményt akkor is egy adott alkotónak tulajdonítsunk, ha nincsenek konkrét jelei a szerzőségnek. Ilyenkor elimináljuk az esetleges eltéréseket, és a festmény konkrét képét a festő festészetéről alkotott általános képhez idomítjuk, valójában nem is az előttünk levő műtárgyat látjuk. „A múltbéli tárgy által előidézett történelmi tapasztalatot viszont nem egy tágabb összefüggés nyomát keressük; nem is tudjuk, minek a nyomai lehetnek bizonyos jegyek, sőt, még azt sem tudjuk róluk, hogy »nyomok«. (...) Amit tapasztalunk, olyan valósággal bír, amelyet a narrativista történetfilozófusok azelőtt csak a történeti reprezentációk által láthatóvá tehető múltnak tulajdonítottak. A történelmi tapasztalatban a múlt teljesen irreleváns diribdarabjai »kerülnek felszínre».”²⁴

Milyen természetű a történelmi tapasztalat? „Ankersmit szerint ez az élmény bármiféle kontextualizációnak ellenszegül: a történelmi tapasztalat minden összefüggésből kiragadja a múlt egy szeletét, egyszermind az alanyt is izolálja; nemcsak a múlt adott szeletével kapcsolatos tudásától különíti el, hanem rövid időre még az életösszefüggéséből is kiszakítja.”²⁵ Nem szabad viszont összetéveszteni a sugallat fogalmával. A történelmi tapasztalat „pátosz”, amikor is „...a múlt egy szelete meglepi vagy megrohanja az embert. Nem a történész keríti hatalmába a tárgyat, hanem a történelmi tapasztalatot előidéző tárgy a történészt”²⁶

A történelmi tapasztalat – Ankersmit szavaival élve –, „élősködik” azokon az ismereteken, amelyekkel az adott korról rendelkezünk, hiszen önmagában „nincs semmiféle jelentése vagy értelme”, de ami ennél is fontosabb: nem is járul hozzá a kor jobb megismeréséhez. A tapintás-metafora elárulja, hogy egy „néma érzék néma tapasztalatá”-ról van szó, vagyis ez a tapasztalat teljességgel összeegyeztethetetlennek tűnik az időbeliséggel és a nyelviséggel. „Ezek a tapasztalatok irrelevánsak az elbeszélés szempontjából, és fordítva, a tapasztalatban sincsenek adva azok a kritériumok, melyek szerint valami – ha mégoly sok áttételen keresztül is – elbeszéléssé rendeződhet. És – mint láttuk – a történelmi tapasztalat mint olyan nem lehet vita tárgya, vagyis a történelmi értelemképzés másik legfontosabb elemével is kölcsönösen kizárják egymást.”²⁷

A múlttal való találkozás elengedhetetlen eleme a hitelesség, az autenticitás. A történelmi élmény során időleges szakadás áll be önmagunk és a valóság közti kapcsolatban; a világ tárgyai önálló életet kezdenek élni, kirekesztve érezzük magunkat a világ folyamataiból, mintha magunkra lennének utalva. Az így jellemzett tapasztalatnak nem a történelem, nem a történeti tények, nem a történeti megértés és nem a történeti elbeszélés a tárgya, hanem maga a múlt. Ezért

nem is az igazság és hamisság mércéjével kell mérni, hanem az autenticitással, hiszen már korábban is bizonyítást nyert – Tollebeek és Verschaffel kutatásai nyomán a papagájjal –, hogy hamis, inautentikus történelmi tapasztalat egyáltalán nem is lehetséges. „A világgal való autentikus kapcsolatban párhuzamosan zajlik az önmegtapasztalás és a világ megtapasztalása. Ezáltal a történelmi tapasztalat egy megismerésemélet előtti eszmevilágba vezet vissza bennünket”²⁸ – s ez teljes mértékben megfelel Frank Ankersmit történetelméleti törekvéseinek. Az autenticusság a világ megismerésének a legmagasabb rendű formája, amelyre az ember egyáltalán képes lehet. Az autentikus több, mint a valószínű, a logikus vagy az igaz, „mert azok csak elménket elégíthetik ki, de ilyenkor mindig hiányozni fog a tapasztalat”. E kapcsolat a világgal mindig tökéletlen és paradoxonokkal terhes, hiszen „a tökéletesből hiányzik az autenticitás, ezért nem is érint közletről bennünket”.²⁹

Az autenticusság mellett a fenségesség is megjelenik a történelmi tapasztalatban. A fenségesség benyomásához az a fajta közvetlenség és az egyidejűségnek az a fajta érzése társul, amely rajtaütésszerűen lesz úrrá az emberen, másrészt a fenségest mindig a jóleső és kellemetlen érzések paradox elegye kíséri. A fenséges „egyfajta jóleső borzongást, egy bizonyos, borzadályal keveredő nyugalmat” vált ki belőlünk.

„Miért is kell behozni a fenséges fogalmát? Ankersmit kijelenti, a legfontosabb tanulság az, hogy a fenséges feltárja az önmegtapasztalás dimenzióját a történelmi tapasztalatban. Az önmegtapasztalás során nem azonosulunk a múlttal, hanem csak érintkezünk vele – ezt nevezi ezek után kontiguitásnak. Ezt több helyütt is hangsúlyozza, például: a fenséges élménye már Kantnál »önmagunk megtapasztalásába fordul át«. Vagy: »A fenséges élményének és a történelmi tapasztalatnak az autenticitása egyaránt abban rejlik, hogy az alany a tapasztalat tárgyán önmagát tapasztalja meg.«”³⁰

Frank Ankersmit végkövetkeztetése pedig – habár a narratológia gondolatmenetének vonalán indult el – mintha egyenesen posztmodern-, sőt narratológiaellenes lenne, s manifesztszerű jóslat formájában összegzi elméletének lényegét: „a szellemtudományos reflexiókban a tapasztalat és a fenséges várhatólag gyorsan átveszi majd azt a helyet, amelyet nem is olyan rég még a nyelv, a diskurzus, a »hatástörténet« és a narrativitás foglalt el – mondja. – Igazuk volt azoknak, akik találó párhuzamokat véltek felfedezni a posztmodern és a romantika között; a mai posztmodern is romantika, de az érzés és a tapasztalat dimenziója nélkül, melyek iránt épp a romantikusok tanúsítottak kitüntetett figyelmet. Ezért aztán a tapasztalatra és a fenségesre vár a posztmodern életérzés kiigazítása, és az arra hivatottak a tapasztalat és a fenséges nevében vetnek majd véget az elméletek zsarnokságának.”³¹

JEGYZETEK

- ¹ Szegedy-Maszák Mihály: Az újraolvasás kényszere (A rajongók). In: *Irodalmi kánonok*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 1998. 73. l.
- ² Kisantal Tamás–Szeberényi Gábor: Hayden White „hasznáról és káráról”. Narratológiai kihívás a történetírásban. *Aetas*, 2001. 1. sz., 118–119. l.
- ³ Hayden White: *A történelem terhe*. Osiris Kiadó, Budapest, 1997. 7. l.
- ⁴ Uo. 8. l.
- ⁵ Uo. 10. l.
- ⁶ Uo. 9. l.
- ⁷ Uo. 11. l.
- ⁸ Uo. 16–18. l.
- ⁹ Hayden White: *A történelem terhe*. Osiris Kiadó, Budapest, 1997. 61. l.
- ¹⁰ Uo. 49. l.
- ¹¹ Hayden White. *A történelem terhe*. Osiris Kiadó, Budapest, 1997. 70. l.
- ¹² Uo. 82–83. l.
- ¹³ Kisantal Tamás–Szeberényi Gábor: Hayden White „hasznáról és káráról”. Narratológiai kihívás a történetírásban. *Aetas*, 2001. 1. sz., 119. l.
- ¹⁴ Uo. 121. l.
- ¹⁵ Uo. 122–123. l.
- ¹⁶ Deák Ágnes: A történelem mint veszélyeztetett faj? Viták a posztmodern történetírásról. *Aetas*. 1994. 3–4. sz. 155–161. l.
- ¹⁷ Deák Ágnes: i. m. 156. l.
- ¹⁸ Uo. 158. l.
- ¹⁹ Uo.
- ²⁰ Uo.
- ²¹ Szécsényi Endre: Tapintható-e a múlt. *BUKSZ*, 2005. tavasz. 20. l.
- ²² Balogh Tamás: Ankersmit a „történelmi tapasztalat”-ról. In: Frank R. Ankersmit: *A történelmi tapasztalat*. Typotex, Budapest, 2004. 109–110. l.
- ²³ Frank R. Ankersmit: *A történelmi tapasztalat*. Typotex, Budapest, 2004
- ²⁴ Uo. 114. l.
- ²⁵ Uo. 114. l.
- ²⁶ Uo. 28. l.
- ²⁷ Uo. 115. l.
- ²⁸ Szécsényi Endre: Tapintható-e a múlt. I. m. 22. l.
- ²⁹ Uo.
- ³⁰ Szécsényi Endre: Tapintható-e a múlt. *BUKSZ*, 2005. tavasz. 24. l.
- ³¹ Frank R. Ankersmit: *A történelmi tapasztalat*. I. m. 2004. 54. l.

IRODALOM

- Ankersmit, Frank R.
2000 Hat tézis a narrativista történetfilozófiáról. In: Narratívák 4. A történelem poétikája. Kijárat Kiadó, Budapest
2003 A historizmus. Aetas, 3–4. sz.
2004 A történelmi tapasztalat. Typotex, Budapest
- Balogh Tamás
2004 Ankersmit a „történelmi tapasztalat”-ról. In: Frank R. Ankersmit: A történelmi tapasztalat. Typotex, Budapest, 109–118. l.
- Bloch, Marc
1996 A történész mestersége. Osiris Kiadó, Budapest
- Deák Ágnes
1994 A történelem mint veszélyeztetett faj? Viták a posztmodern történetírásról. Aetas, 3–4. sz. 155–161. l.
- Frye, Notrhrop
1998 A kritika anatómiája. Helikon, Budapest
- Gyáni Gábor
2000 Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése. Napvilág Kiadó, Budapest
2003 A posztmodern kánon. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
2004 Történelem és regény: a történelmi regény. Tiszatáj, 4. sz. 78–92. l.
- Heller Ágnes
2001 A történelem elmélete. Fordította Tarnay László. Múlt és Jövő Lap- és Könyvkiadó, Budapest
- Kisantal Tamás szerk.
2003 Tudomány és művészet között. L Harmattan–Atelier, Budapest
- Kisantal Tamás–Krommer Balázs
2005 „...humanista vagyok, és szerintem a humaniorák lényegében az olvasásról szólnak”. Beszélgetés Hayden White történésszel. Aetas, 1–2. sz.
- Kisantal Tamás–Szeberényi Gábor
2001 Hayden White „hasznáról és káráról”. Narratológiai kihívás a történetírásban. Aetas, 1. sz. 116–133. l.
- Lorenz, Chris
2000 Lehetnek-e igazak a történetek? Narrativizmus, pozitívizmus és a „metaforikus fordulat”. In: Narratívák 4. A történelem poétikája. Kijárat Kiadó, Budapest
- Mitrović, Andrej
1996 Propitivanje Klio. Ogledi o teorijskom u istoriografiji, Beograd
- Noiriel, Gérard
2001 A történetírás válsága. Napvilág Kiadó, Budapest
- Nora, Pierre
1999 Emlékezet és történelem között. Aetas. 3. sz. 142–157. l.

- Revel, Jacques
1996 Mikroszintű vizsgálat és társadalmi jelenségek konstruálása. *Aetas*, 4. sz. 217–238. 1
- Romsics Ignác
2003 A történész mestersége. *Rubicon*. 6. sz. (tematikus szám)
- Szeberényi Gábor
2002 A történelem elbeszélése. Történeti szövegek narrativista értelmezése. *Aetas*. 2–3. 1.
- Szécsényi Endre
2005 Tapintható-e a múlt. *BUKSZ*, tavasz. 20. 1
- Szegedy-Maszák Mihály
1998 Irodalmi kánonok. Csokonai Kiadó, Debrecen
- White, Hayden
1997 A történelem terhe. *Osiris*, Budapest
1999 A narrativitás szerepe a valóság reprezentációjában. *Aetas*, 3. sz. 98–118. 1.
2001 A történelem poétikája. Fordította Kisantal Tamás és Szeberényi Gábor. *Aetas*, 1. sz. 134–164. 1.

REPRESENTATIONS OF THE PAST AND HISTORY

Additional material to the topic of possible theoretical-historical antecedents of contemporary Hungarian prose

The author seeks to find the answer in a lengthier treatise to the question of how the contemporary Hungarian historical novel reinterprets the genre of the novel, and how it influences the development of the novel. She studies what kind of concepts these novels offer from historical point of view, what kind of historiographic metafiction has created them, what their attitude is to the story or the literary tradition and what kind of prose-poetic devices they use. She assumes that there is a parallel between the processes of postmodern historiography and the postmodern historical novel. In this part of her study she presents conceptions from the theory of history that have implicitly or explicitly influenced the history of the development of the historical novel.

Keywords: historical novel, theory of history, theory of literature, narratology, structural analysis of history, historical experience